

O opevnenom dvorci bratislavských Jakubovcov

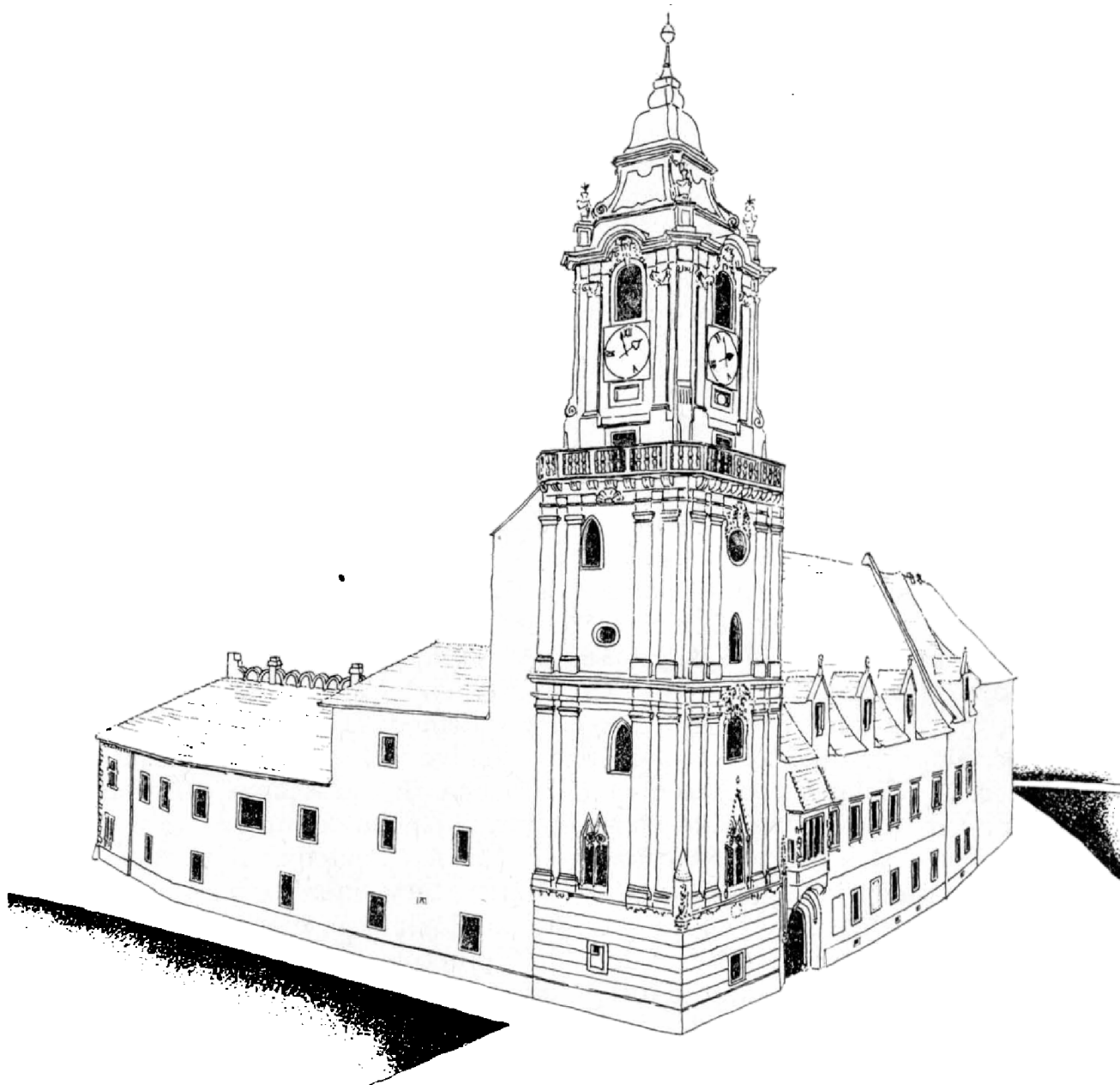
ANDREJ FIALA

Stavebný komplex bratislavskej Starej radnice bol neustále predmetom záujmu badateľov. O stavebnú analýzu i situovanie stredovekého jadra areálu sa na základe historických dokladov posledne zaoberali V. a D. Menclovci (1936), J. Kálmán (1948), L. Šášky (1962), V. Mencl (1964), D. Lehotská (1967) a V. Jankovič (1968; 1970).

Výsledky prieskumov v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch uskutočňovaných parciálne v niektorých stavebne tangovaných miestach architektúry (A. Leixner, A. Fiala) i pod terénom (V. Plachá, J. Hlavicová) priniesli nové pohľady na stredoveké počiatky dnešného radničného komplexu.

V severnej časti bola jednoznačne dokázaná dovtedy nepredpokladaná existencia severného jednoposchodového traktu, ktorý siahahal od veže a presahoval dnešné uličné líce stavby z r. 1912. Trakt dokladajú značné časti muriva, deviatich okien, dvoch portálov, siedmych pilierov pavlače, dvoch oblúkov a omietkových úprav. Details datujú stavbu do obdobia pred rokom 1370. V tomto roku sa dom uvádza ako „nový“ a tiež ako „nový dom s novou vežou“ (Jankovič 1968). Uvedenie veže ako novostavby je však mýlne a vychádzalo zo skutočnosti, že pri stavbe nového krídla došlo na veži k výmene okenných obrúb a prakticky novej úprave fasády.

Dôležitým zistením z prieskumu severného traktu je skutočnosť, že jeho stavba nebola prvotnou v situácii. Dokazuje to predovšetkým zmena štruktúry uličného kamenného obvodového muriva nad dnešným prízemím, prispôbenie interieru zpred roku 1370 staršiemu zalomeniu muriva v pôdoryse, ale predovšetkým objav starej konštrukcie fasády napojenej na vežu. Tu bola staršia fasáda ukončená cimburím, zachovaným skoro kompletne. Fasáda s cimburím na severnej strane stúpala a kryla svojim tvarom pultovú strechu neznámej stavby, prejavujúcej sa do exteriéru vysoko uloženými šikmými prie-
duchmi. Murivo s cimburím na jednej strane prilieha k veži, na druhej strane, v hornej časti sa pravouhlo zalamuje smerom do parcely. Tam jeho pokračovanie bolo zničené pred rokom 1370. Na nádvorí radnice bolo zistené pokračovanie tohoto muriva pod terénom a to pod základom polygonálneho piliera pavlače objektu zpred r. 1370. V tej istej situácii bola objavená malá murovaná konštrukcia (pravdepodobne cisterna, prípadne studňa), patriaca k objektu s cimburím, ako to dokladá jej superpozícia. Konštrukcia však naznačuje nezachovaný rozmer objektu v kúte opevnenia s cimburím. Jeho druhý rozmer sa tiež nepodarilo zistiť. Zatiaľ je isté iba to, že objekt nesiahahal po vežu, pretože táto má v dnešnom podstreší v situácii zachovaný zvyšok konzol prevetu

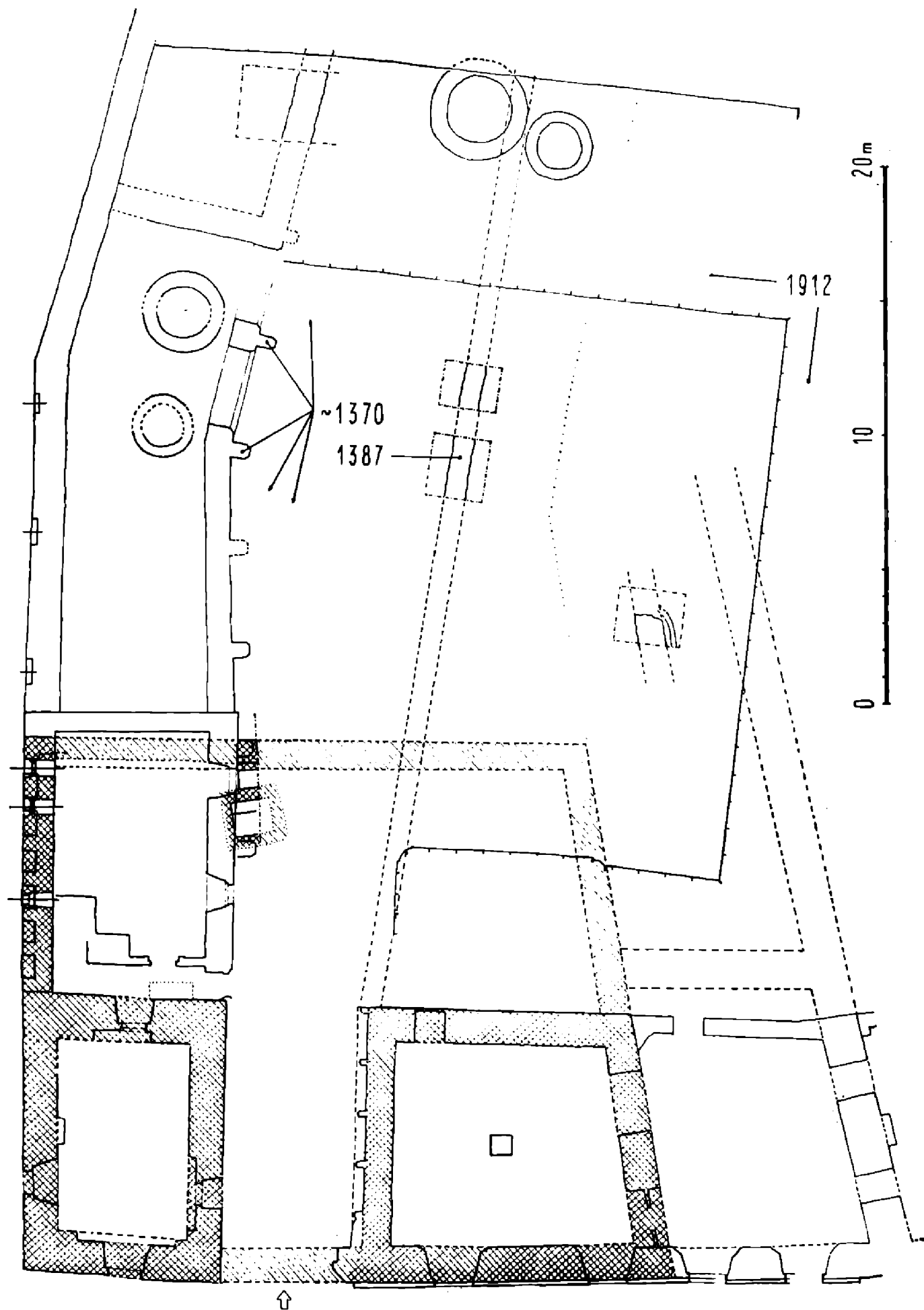

Obr. 1. Bratislava, Stará radnica. Stav pred výskumom (1966).

a fragmenty vonkajšej omietky hrubej štruktúry s časťami vtláčaného kvádrovania.

Južná časť stavebného komplexu s opevnením opatreným cimburím nemohla byť komplexne preskúmaná. Veža nemohla byť podrobená sondážnemu prieskumu a výskum fasády príľahlého krídla poukázal na zásadné, ale mladšie stavebné zásahy do muriva, ktoré je tu v hmote zachované do výšky ochodze severného opevnenia, avšak vzhľadom na orientáciu do námestia, poznamenané značnými prestavbami. V situácii je však dôležité zistenie častí architektúry samostatného domu s mázhauzom v šírke parcely a dvojúrovňovou gotickou fasádou, nezvykle členenou formou predsadenej murovanej mreže v poschodí a v štíte. Tento samostatný dom pokračoval do hĺbky parcely samostatným priestorovým členením, ktoré po značných úpravách dnes dokumentujú iba detaily (pompejská sieň radnice) a zameranie objektu z druhej pol. 18. stor. Tento dom nebol súčasťou najstaršieho jadra, ako sa predpokladalo.

Ku komplexu, ktorého jadro tvoril priestor ohradený opevnením s cimburím, patrila na východnej strane ďalší priestor ohradený pravdepodobne nižším

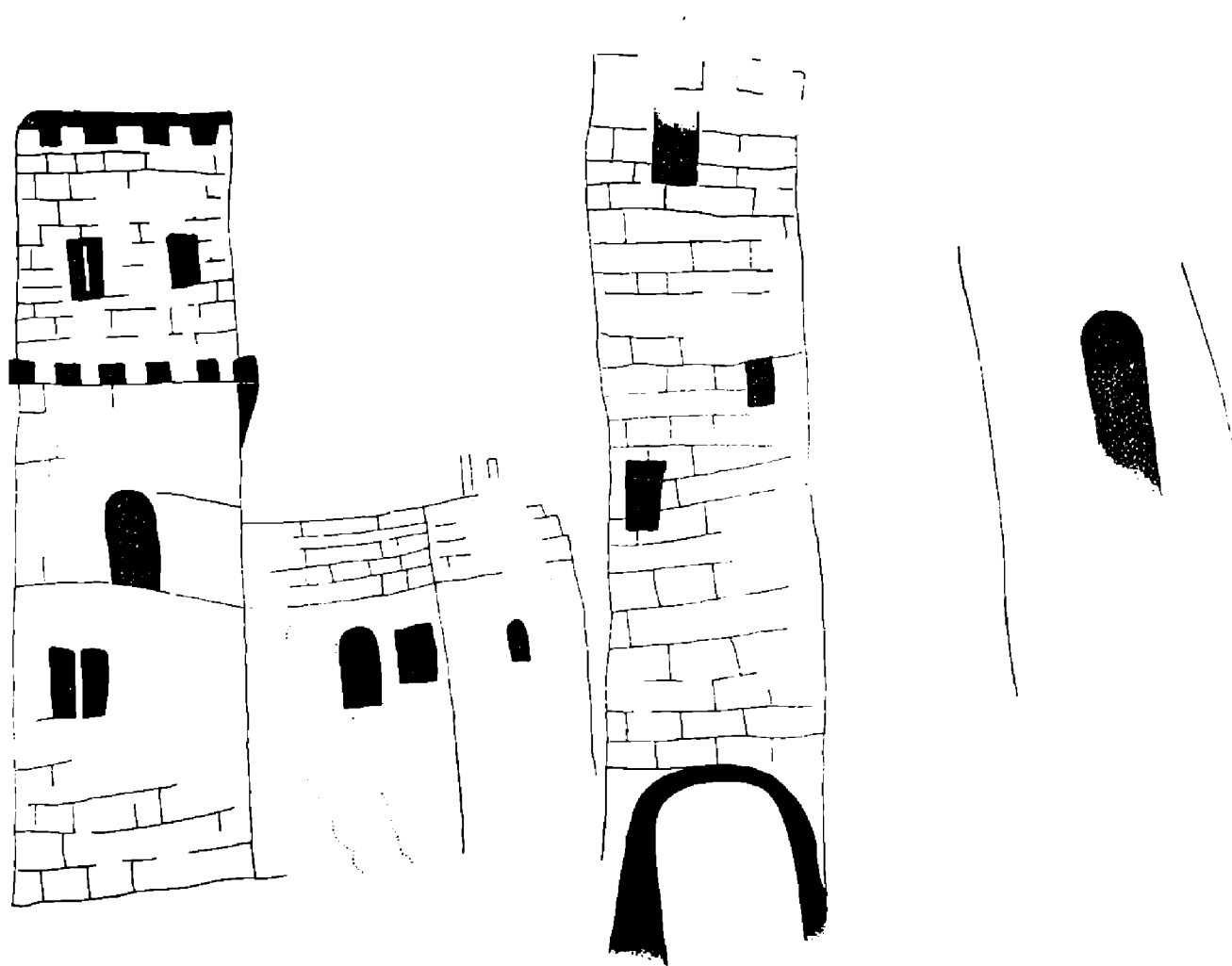

Obr. 2. Bratislava, Stará radnica. Pôdorys prízemia juhozápadnej časti bratislavskej radnice. Vo vyznačení uprednostnené konštrukcie, ktoré dokladajú počiatky vývoja. Križkovane – jadro jakubovského opevneného dvorca, šrafované – rekonštrukcia jadra v neznámych situáciách, 1370 – krídlo Pavla a Štefana, 1387 – deliace múrivo objektu po kúpe jednej polovice, 1912 – hranica novostavby so značným narušením terénu. (Do pôdorysu prízemia je vyznačené i cimburie a okienka v opevnení.)

opevnením, prípadne iba múrom, ako to dokladá výskum severného krídla. V tomto priestore sa postupne archeologickým výskumom podarilo odkryť spodné časti štyroch kruhových zahlbených objektov. Ani jeden z nich nebol prekrytý konštrukciou novostavby zpred roku 1370 spôsobom, ktorý by znemožnil jeho ďalšiu funkciu. Iba deliace murivo parcely z roku 1387 svojim smerom prekryva jednu z týchto stavieb. Vyhlbením suterénov v 18. storočí však došlo k zničeniu pokračovania tohoto muriva i horných častí dvoch týchto okruhlých objektov. Ich mladší zásyp spolu s odstránením pôvodného horného ukončenia nedáva možnosti datovania. Iba situácia objektov dáva predpoklad, že ide o súčasť popisovaného staršieho opevneného komplexu.

Na základe uvedených detailov možno opevnený komplex rekonštruovať ako základné južné opevnené jadro s vežou v nároží, ktorá pred rokom 1370 mala 5 podlaží, aspoň horné obytné, ako dokladá prevet. Z južnej strany, asi odsadený od veže priestorom vstupu, sa nachádzal pravdepodobne hlavný obytný, azda jednoposchodový objekt s jednou miestnosťou v podlaží. Jeho kubus prekryvalo vyše 10 m vysoké opevnenie s cimburím, ktoré prebiehalo po celom obvode v jednej rovine s výnimkou severových. nárožia, kde muselo prekryť strechu asi trojpodlažného hospodárskeho objektu. V opevnenom jadre sa nachádzala cisterna, prípadne studňa. K jadru priliehala na východnej strane múrom, či opevnením ohradená hospodárska časť s kruhovými zahlbenými stavbami.

Pri pokusoch o datovanie tohoto opevneného dvorca pri nedostatku pria-

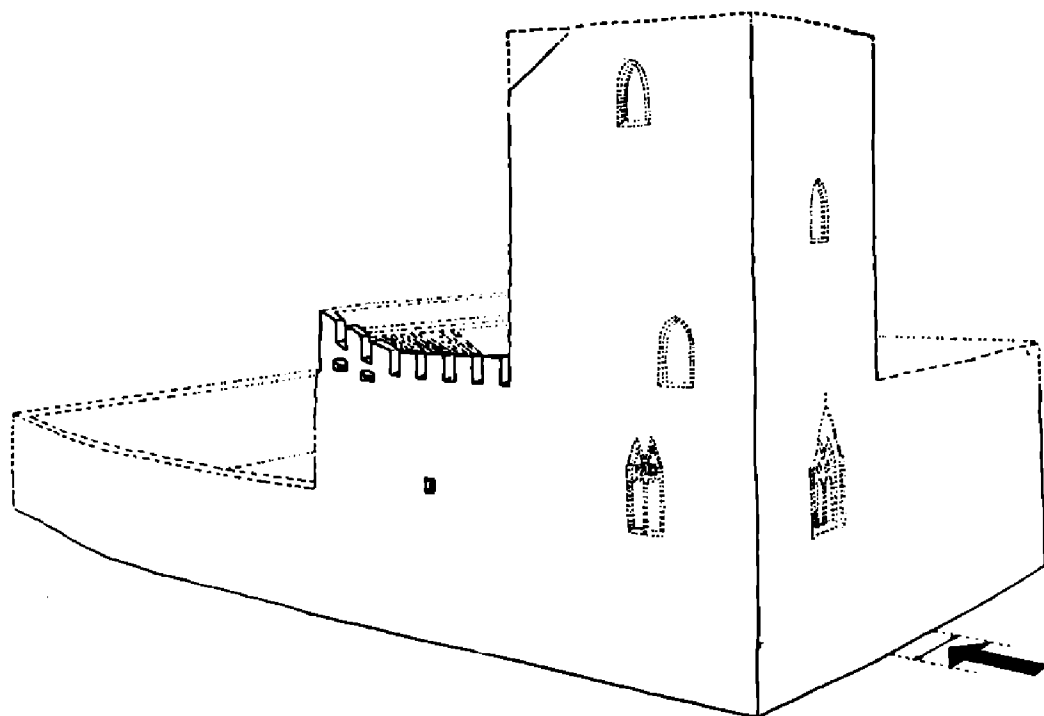

Obr. 3. Bratislava, Stará radnica. Uhlíková kresba radnice (40 × 60 cm) z obdobia 1460–1490, objavená na zadnej stene zamurovanej sedlile radničnej kaplnky. Relatívne verné zobrazenie detailov (podlažnosť veže, situácia arkiera kaplnky, kvádrevanie veže, situácia okien traktu), deťuje predpoklad aj verného vyobrazenia ukončenia veže cimburím a ochodze na fasáde.

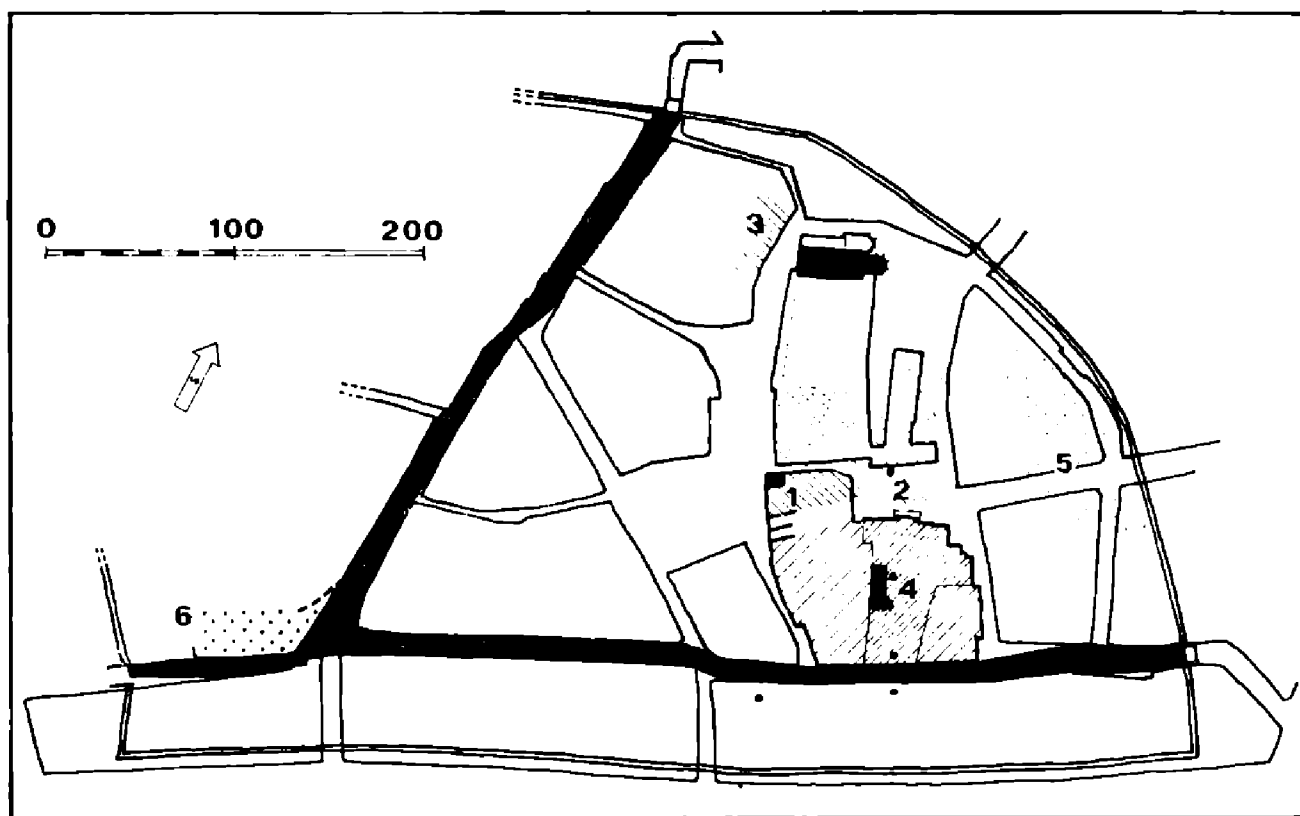
mych dokladov či už písomných prameňov, alebo jednoznačných detailov stavebného prejavu, je možné dnes vychádzať iba zo skutočnosti, že krátko pred rokom 1370 dochádza k jeho radikálnej prestavbe. Písomné pramene nás však oboznamujú s nepriamymi, avšak dôležitými skutočnosťami o spoločenskom postavení i majetku Jakubovcov, od ktorých mesto uvedený objekt kúpilo.

Prvá zmienka o Jakubovi I. je z roku 1279 (D. Lehotská 1967, 60) v súvislosti so získaním zeme Blumenau, pomerne veľkého územia medzi Dunajom, jeho dvoma prítokami a cestou z Bratislavy smerom ku Stupave. Kráľ Ladislav IV. mu túto zem daroval za vernosť a zásluhy vo funkcii richtára Bratislavského Podhradia. Jakub je v tomto roku „villicus Posoniensis“, v budúcom „villicus de suburbio castri Posoniensis“. V roku 1314 v súvislosti so sporom o zabrané dediny mu mestská rada vyhovuje a pripomína jeho zásluhy v tom smere, že postavil dve veže v mestských hradbách (D. Lehotská 1967, 67). Po menej známom slede richtárov sa s Jakubom ako richtárom stretávame v roku 1323. Jakub II. (zmienky v r. 1326–1376), ktorý bol temer 48 rokov richtárom je synom Mikuláša, bývajúceho vedľa brány a vnukom Jakuba I. richtára. Ďalší synovia Jakuba I., Pavel a Štefan bývajú v Jakubovskom dome, ktorý odkupuje mesto pre účely radnice na dvakrát. Polovicu v roku 1387 a druhú polovicu v r. 1421. Dôležitou je skutočnosť, že za ich domom bol pozemok, patriaci ich sestre, ktorý mesto kúpilo v roku 1370 a tiež poloha ďalších jakubovských domov na blízkom Rybnom trhu. Dom Štefana a Pavla bol teda do roku 1370 v dotyku s ďalšou veľkou parcelou jakubovskej rodiny a naviac si na tento dom robila nárok aj Anna, dcéra Jakuba, richtára II. (Lehotská 1976, 94). Z tejto situácie možno dedukovať, že základnou rodovou stavbou Jakubovcov bola práve časť dnešnej bratislavskej radnice, postavenej po polovici 13. storočia, najneskôr však v jeho poslednej tretine. Túto myšlienku pri inej interpretácii detailov už nastolil V. Mencl (Hrad Špilberk..., 1964, 112). Po výskume ju však bolo možné upresniť.

Z urbanistického hľadiska situovanie opevneného dvorca Jakubovcov ne-

Obr. 4. Bratislava, Stará radnica. Pokus o priestorovú rekonštrukciu opevneného dvorca Jakubovcov. Na veži sú pre merítko vyznačené mladšie okná.

Obr. 5. Bratislava, Stará radnica. Urbanistická situácia priestoru medzi dvoma cestami, vedúcimi k brodu. 1 – opevnený dvorec bratislavských jakubovcov, 2 – jakubovský pozemok, ktorý mesto kupuje v roku 1370, 3 – priestor, kde sa nachádzali ďalšie jakubovské domy v 14. stor., 4 – arcibiskupský palác z 18. stor., predpokladaná stredoveká stavba (14. stor.), riedko šrafované – predpoklad priestoru arcibiskupského dvorca, 5 – situácia gela v 14. stor., 6 – centrum podhradskej osady.

bolo náhodné. Bol založený do menšieho priestoru medzi dve zbiehajúce sa cesty a to od severu i juhu, vedúce k brodu cez Dunaj. Pri príchode Ulricha, praotca jakubovského rodu pravdepodobne po tatárskom vpáde (Lehotská 1967, 60) bola už bratislavská podhradská osada urbanistickým celkom (T. Štefanovičová, A. Fiala, prednáška 1975) s trhoviskom v 11.–12. stor. (V. Jankovič 1970, 18; V. Sedlák 1970, 53, 54). Osada sa nachádzala na počiatku špirálovej cesty na hrad a už koncom 12., prípadne začiatkom 13. stor. sa rozšírila aj na časť severnej diaľkovej cesty k brodu (A. Vallašek 1968, 224). Východne k podhradskej osade priliehalo územie medzi dvoma uvedenými cestami. Jeho pozícnú hodnotu si Jakubovci, pôvodne kupci (Lehotská 1967, 60) zrejme uvedomili a zaujali tu väčší priestor pre dvorec a zrejme aj časť hospodárstva. Ako vysvitá z ďalšieho, tento priestor nebol neosídlený. Zo zamerania južného okraja jakubovského dvorca, i neskorších parciel k nemu priliehajúcich je vidieť, že pôvodný okraj dvorca je šikmý, zrejme rešpektujúci staršiu parcelu so zástavbou. Táto parcela obsahovala dom ostrihomského arcibiskupa, ktorého výstavbu mal na starosti Jakub II., v roku 1335 (Lehotská 1967, 73). Priestor s arcibiskupským domom sa na základe napojenia Jakubovského dvorca javí ako primárny, čo podporuje aj zmienka o násilnom rozrušovaní rímskych murív a náleze rímskych tehál v osemdesiatych rokoch 18. storočia pri stavbe dnešného arcibiskupského paláca, primaciálneho nájomného domu i protiľahlého domu (posledne O. Pelikán 1960, 117). Je teda veľmi pravdepodobné, že arcibiskupský dvorec pri svojej pôvodnej stavbe použil konštrukcie rímskej pevnosti, postavenej na ceste k brodu. Jakubovci potom získali priestor na severovýchodnom okraji tohoto dvorca. Na rozľahlosť jakubovského priestoru poukazuje aj údaj

o tom, že Jakub I. postavil dve veže v mestských hradbách (1323). Je veľmi pravdepodobné, že ide o veže, ktoré s opevnením ohraničovali jakubovský majetok v rámci opevnenia mesta.

Literatúra

- Jankovič V., 1968: Z najstarších dejín bratislavskej radnice. Vlastivedný časopis 1968, 126–128.
- 1970: Z dejín bratislavského podhradia a mesta, Bratislava, ročenka MMB 1970, 18.
- Kálmán J., 1948: Stará radnica, Bratislava 1948, 5.
- Lehotská D., 1967: Jakubovci, bratislavská patricijská rodina (1279–1420), Bratislava, ročenka MMB 1967, 59–115.
- Mencl V., 1964: Hrad Špilberk a jeho stavební typ, Památková péče 1964, 112.
- Menclovci V. a D., 1936: Bratislava, stavební obraz města a hradu, Praha, 45.
- Pelikán O., 1960: Slovensko a rímske impérium, Bratislava, 117.
- Sedlák V., 1970: Bratislavské hradné županstvo a Bratislava do roku 1291, Bratislava, ročenka MMB 1970, 53–54.
- Šášky L., 1962: Stará radnica v Bratislave. Vlastivedný časopis 1962, 21.
- Štefanovičová T., Fiala A., prednáška 1975, Hradec Králové.
- Vallašek A., 1968: Zisťovací archeologický výskum areálu Academie Istropolitány, Monumentorum tutela 2, 244.

Der befestigte Hof in Bratislava

Während der letzten langfristigen Denkmalsrekonstruktion des Rathauskomplexes in Bratislava gelang es wichtige Einzelheiten aber auch größere Bauteile älterer Konstruktionen zu erfassen, die zu vergangenen Entwicklungsstadien gehörten. Die vorliegende Information betrifft das Hauptobjekt, das den Charakter einer außerhalb der Vorburg von Bratislava zwischen der zur Donaufurt strebenden Weggabelung liegenden Feste besaß. Die archäologisch-architektonische Untersuchung und Rekonstruktion vermochte festzustellen, daß diese Feste aus zwei Teilen bestand: 1. Aus einem von einer hohen Befestigung mit Zinnen umgebenen Wohnkomplex, der einen Turm, einen einräumigen Palast, ein kleineres Objekt unbekannter Sendung, eine Zisterne oder Brunnen umfaßte und 2. aus dem Wirtschaftskomplex mit niedrigeren Schanzen, wo vertiefte Rundbauten (Vorratskammern) lagen. Nach der Konfrontation mit den historischen Schriftquellen kann man diesen befestigten Meierhof in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts datieren. Sein grundlegender Umbau zu einem prunkvollen Bürgerhaus geschah vor dem Jahre 1370. Der Meierhof gehörte der Familie Jakub, aus der mehrere Stadtrichter von Bratislava stammten. Zum erstenmal wird ein Angehöriger dieser Familie im Jahre 1279 als Richter erwähnt.

Abb. 1. Bratislava, Altes Rathaus. Stand vor der Forschung (1966).

Abb. 2. Bratislava, Altes Rathaus. Grundriß des Erdgeschosses im Südwestteil des Alten Rathauses in Bratislava. Hervorgehoben werden Konstruktionselemente, die den Anfang der Bauentwicklung belegen. Kariert – Kern des Jakubischen befestigten Sitzes; schraffiert – Rekonstruktion des Kerns in unbekannten Situationen; 1370 – sogenannter Pavel- und Štefan-Flügel; 1387 – grenzmauer des Objektes nach dem Ankauf einer Hälfte; 1912 – Grenze des Neubaus mit beträchtlich angegriffenem Gelände. (Im Grundriß des Erdgeschosses wurden auch das Zinnenwerk und die Luken der Befestigung angedeutet.)

Abb. 3. Bratislava, Altes Rathaus. Kohlezeichnung (40 × 60 cm) aus der Zeit 1460–1490, die auf der Rückwand der eingemauerten Rathauskapelle entdeckt wurde. Die relativ treue Darstellung der Details (Turmstockwerke, Situation des

Kapellenerkers, Quaderung des Turmes, Lage der Traktfenster) läßt darauf schliessen, daß auch die Abbildung der Zinnen der Turmkrone und des Fassadenumgangs der Wirklichkeit entsprach.

Abb. 4. Bratislava, Altes Rathaus. Versuch einer Raumrekonstruktion des befestigten Jakub-Hofes. Am Turm sind die jüngeren Fenster als Maßstab angedeutet.

Abb. 5. Bratislava, Altes Rathaus. Urbanistische Situation des Raumes zwischen den beiden zur Furt führenden Wegen. 1 — befestigter Hof der Familie Jakub, 2 — ihr Grundstück, das die Stadt im Jahr 1370 abkaufte, 3 — Raum, wo weitere Häuser dieses Geschlechtes im 14. Jh. standen, 4 — erzbischöflicher Palast aus dem 18. Jh., voraussichtlich ein mittelalterlicher Bau (14. Jh.), schütterer Schraffen — vorausgesetzter Raum des erzbischöflichen Sitzes, 5 — Ghetto im 14. Jh., 6 — Zentrum der Vorburgsiedlung.